QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 10-son)

IJTIMOIY FANLAR
SOCIAL STUDIES

https://doi.org/10.70728/a.series.ijt.v08.i10.019

MAKTAB MUHITIDA BOLALAR O‘RTASIDAGI ZO‘RAVONLIK VA TAZYIQNING OLDINI OLISHDA IJTIMOIY ISHNING ROLI

G‘ofurova Musharrafxon Imomali qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Ijtimoiy ish yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktab muhitida bolalar o‘rtasidagi zo‘ravonlik va tazyiqning ijtimoiy-pedagogik sabablari, shakllari hamda ularning bolalar rivojlanishiga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi zo‘ravonlikning oldini olishda ijtimoiy ishning o‘rni va samarali yo‘nalishlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va umumlashtirish metodlaridan foydalanilgan. Tahlil natijasida zo‘ravonlikni erta aniqlash, jabrlangan bolalarni qo‘llab-quvvatlash, tajovuzkor xulq-atvorni tuzatish hamda oila va maktab hamkorligini kuchaytirishning ahamiyati asoslangan. Shuningdek, xavfsiz va inklyuziv muhitni shakllantirishga qaratilgan profilaktik choralar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy ish, maktab muhiti, bolalar huquqlari, zo‘ravonlik, tazyiq, bulling, kiberbulling, profilaktika, ijtimoiy himoya, hamkorlik.

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktab muhitida bolalar o‘rtasidagi zo‘ravonlik va tazyiqning ijtimoiy-pedagogik sabablari, shakllari hamda ularning bolalar rivojlanishiga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi zo‘ravonlikning oldini olishda ijtimoiy ishning o‘rni va samarali yo‘nalishlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va umumlashtirish metodlaridan foydalanilgan. Tahlil natijasida zo‘ravonlikni erta aniqlash, jabrlangan bolalarni qo‘llab-quvvatlash, tajovuzkor xulq-atvorni tuzatish hamda oila va maktab hamkorligini kuchaytirishning ahamiyati asoslangan. Shuningdek, xavfsiz va inklyuziv muhitni shakllantirishga qaratilgan profilaktik choralar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy ish, maktab muhiti, bolalar huquqlari, zo‘ravonlik, tazyiq, bulling, kiberbulling, profilaktika, ijtimoiy himoya, hamkorlik.

Abstract. This article examines the socio-pedagogical causes and forms of violence and bullying among children in school settings, as well as their effects on students’ development. The study aims to identify the role of social work and effective approaches to prevention. The research employs scientific literature review, comparative analysis, a systems approach, and synthesis. The findings highlight the importance of early identification, support for affected children, interventions addressing aggressive behaviour, and stronger cooperation between families and schools. The article also proposes preventive

measures to promote a safe, inclusive, and supportive educational environment based on respect for children’s rights, mutual assistance, equality, and shared responsibility among students, parents, teachers, and social work professionals.

Keywords: social work, school environment, children’s rights, violence, bullying, cyberbullying, prevention, social protection, child safeguarding, cooperation.

KIRISH. Bugungi kunda bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning xavfsiz ta’lim olishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish hamda sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirish jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Maktab bolaning nafaqat bilim oladigan, balki shaxs sifatida shakllanadigan, muloqot qilishni o‘rganadigan, ijtimoiy munosabatlarga kirishadigan va o‘zining jamiyatdagi o‘rnini anglaydigan muhim ijtimoiy institut hisoblanadi.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti bolalarga nisbatan zo‘ravonlikni jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi, ko‘p hollarda oldini olish mumkin bo‘lgan muammo sifatida baholaydi. Zo‘ravonlik bolalarning ruhiy salomatligi, o‘qishdagi natijalari va kelajakdagi ijtimoiy munosabatlariga uzoq muddatli ta’sir ko‘rsatishi mumkin [11, 12, 13].

UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo miqyosida har oy taxminan har uch nafar o‘quvchidan biri maktabda bullingga duch keladi [6, 8]. Bu ko‘rsatkich muammoning keng tarqalganligini ko‘rsatadi, biroq uni O‘zbekiston maktablari uchun bevosita statistik ko‘rsatkich sifatida talqin qilish mumkin emas.

Bulling (bullying) — bir shaxs yoki guruh tomonidan boshqa bolaga nisbatan ataylab, muntazam ravishda amalga oshiriladigan haqoratlash, kamsitish, qo‘rqitish yoki tazyiq o‘tkazish holatidir. Bunda odatda kuchlar tengsizligi kuzatiladi, ya’ni jabrlanuvchi o‘zini himoya qilishda qiynaladi.

Ijtimoiy ish insonning ijtimoiy farovonligini ta’minlash, uning huquq va manfaatlarini himoya qilish, mavjud muammolarni bartaraf etish va ijtimoiy muhit bilan munosabatlarini yaxshilashga yo‘naltirilgan kasbiy faoliyatdir. Maktab sharoitida ijtimoiy ish bolani muammoning passiv ishtirokchisi sifatida emas, balki o‘z fikri, ehtiyojlari va huquqlariga ega shaxs sifatida ko‘rishni talab qiladi. Shu bilan birga, zo‘ravonlikka uchragan bolaga yordam berish, zo‘ravonlik sodir etgan bolaning xulq-atvorini o‘zgartirish va bunday holatlarning takrorlanishiga sabab bo‘layotgan sharoitlarni aniqlash ham muhimdir.

O‘zbekiston Respublikasida ham bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilishga qaratilgan huquqiy asoslar mavjud. Jumladan, 2024-yil 14-noyabrda qabul qilingan O‘RQ-996-sonli “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun mazkur sohadagi muhim huquqiy hujjatlardan biridir [3].

Mavzuning o‘rganilganlik darajasi

Maktab muhitida bolalar o‘rtasidagi zo‘ravonlik va tazyiqning oldini olish masalasi pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va ijtimoiy ish fanlari kesishmasida o‘rganilmoqda. O‘zbekistonda ushbu muammoning huquqiy asoslari, avvalo, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda 2024-yil 14-noyabrdagi O‘RQ-996-sonli “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonunda belgilangan. Qonunning 44-

moddasida ta’lim muassasalarida bolalar o‘rtasidagi zo‘ravonlik va bullingning oldini olish mexanizmlarini joriy etish, mas’ul shaxslarni belgilash hamda xavfsiz psixologik muhitni ta’minlash talablari mustahkamlangan [3].

2025-yil 14-iyuldagi 440-son qaror bilan bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlarini aniqlash, xavf darajasini baholash va himoya rejasini ishlab chiqish tartibining tasdiqlanishi mazkur yo‘nalishning amaliy ahamiyatini kuchaytirdi [4].

Xalqaro tadqiqotlarda Olweus (1993) bullingning takroriyligi va kuchlar nomutanosibligini, UNESCO (2019) esa maktabdagi zo‘ravonlikning ta’lim hamda ruhiy farovonlikka ta’sirini yoritgan [6, 7].

Metodologiya

Mazkur tadqiqot maktab muhitida bolalar o‘rtasidagi zo‘ravonlik va tazyiqning oldini olishda ijtimoiy ishning samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba-sinov asosida tashkil etildi. Tadqiqot jarayonida o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlar, zo‘ravonlik va tazyiq holatlarining namoyon bo‘lishi, ularning kelib chiqish sabablari hamda profilaktik tadbirlarning ta’siri o‘rganildi.

Tajriba-sinov ishlari uch bosqichda olib borildi. Birinchi bosqichda o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganish, zo‘ravonlik va tazyiq holatlariga nisbatan munosabatni aniqlash maqsadida kuzatish, suhbat va anonim so‘rovnoma metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, sinf rahbarlari, maktab psixologi hamda ota-onalar bilan suhbatlar tashkil etilib, muammoning individual, oilaviy va ijtimoiy omillari tahlil qilindi.

Ikkinchi bosqichda aniqlangan muammolarni bartaraf etishga qaratilgan profilaktik tadbirlar amalga oshirildi. Jumladan, o‘quvchilar bilan zo‘ravonlikning salbiy oqibatlari, o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik, nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish va bolalar huquqlariga rioya qilish mavzularida davra suhbatlari, tushuntirish ishlari hamda guruhiy mashg‘ulotlar o‘tkazildi. Zo‘ravonlikka duch kelgan yoki tajovuzkor xulq-atvor namoyon etgan bolalarni qo‘llab-quvvatlashda maktab psixologi, sinf rahbari va ota-onalar hamkorligiga alohida e’tibor qaratildi.

Uchinchi bosqichda dastlabki va yakuniy kuzatish natijalari o‘zaro taqqoslanib, amalga oshirilgan profilaktik tadbirlarning samaradorligi baholandi. Olingan ma’lumotlarni tahlil qilishda qiyosiy tahlil, tizimlashtirish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida bolalarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish, anonimlikni ta’minlash va ularning sha’ni hamda qadr-qimmatini hurmat qilish tamoyillariga amal qilish nazarda tutildi.

Natijalar va muhokama

Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, maktabdagi zo‘ravonlikni faqat jismoniy tajovuz bilan cheklab bo‘lmaydi. U bolaning jismoniy xavfsizligiga, ruhiy holatiga, o‘zini qadrlashiga, tengdoshlari bilan munosabatlariga va ta’lim jarayonidagi ishtirokiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan turli xatti-harakatlarni qamrab oladi. UNESCO maktabdagi zo‘ravonlikni ta’lim muassasasi ichida, uning atrofida, maktabga borish-kelish jarayonida va raqamli muhitda yuz berishi mumkin bo‘lgan hodisalar sifatida ko‘rib chiqadi [8, 9].

Maktabdagi zo‘ravonlikning shakllarini to‘g‘ri aniqlash ijtimoiy ish mutaxassisi uchun muhim, chunki har bir holatga nisbatan qo‘llanadigan yordam usuli, xavfsizlik chorasi va keyingi kuzatuv tartibi farq qilishi mumkin.

1-jadval.

Maktab muhitida zo‘ravonlikning asosiy shakllari va ularning belgilari

Zo‘ravonlik shakli	Mazmuni va ko‘rinishlari	Ehtimoliy oqibatlari
Jismoniy zo‘ravonlik	Urish, tepish, itarish, buyumlarni otish, bolaning shaxsiy buyumlariga qasddan zarar yetkazish	Jarohatlanish, qo‘rquv, maktabga borishdan xavotirlanish
Og‘zaki zo‘ravonlik	Haqorat qilish, kamsituvchi laqab qo‘yish, tahdid qilish, doimiy masxara qilish	O‘ziga ishonchning pasayishi, ruhiy iztirob, muloqotdan chekinish
Ruhiy zo‘ravonlik	Qo‘rqitish, tahqirlash, tahdid qilish, doimiy bosim o‘tkazish	Xavotir, o‘zini qadrsiz his qilish, ijtimoiy yakkalanish
Ijtimoiy tazyiq	Guruhdan ataylab chetlashtirish, boshqalarni bola bilan gaplashmaslikka undash, mish-mish tarqatish	Yolg‘izlik, tengdoshlarga ishonchning kamayishi
Kiberbulling	Internetda haqorat qilish, tahdidli xabarlar yuborish, masxara qiluvchi tasvirlarni tarqatish, raqamli guruhlarda kamsitish	Raqamli muhitda davom etuvchi bosim, ruhiy zo‘riqish, shaxsiy hayot daxlsizligining buzilishi

Jadvaldan ko‘rinadiki, zo‘ravonlikning ayrim shakllari tashqi tomondan yaqqol sezilsa, boshqalari yashirin kechishi mumkin. Masalan, jismoniy tajovuz natijasida jarohat yoki buyumlarga zarar yetishi kuzatiladi. Ijtimoiy tazyiq esa ko‘pincha o‘quvchining guruhdan chetlashtirilishi, tanaffuslarda yolg‘iz qolishi yoki jamoaviy ishlarda muntazam ravishda ishtirok ettirilmasligi orqali namoyon bo‘ladi.

Bunday holatlarni aniqlashda faqat ko‘zga ko‘rinadigan hodisalarga e’tibor qaratish yetarli emas. O‘quvchining xulq-atvoridagi o‘zgarishlar, maktabga borishni istamaslik, darslarda ishtirokning kamayishi, doimiy xavotir yoki tengdoshlardan chekinish kabi belgilar ham e’tiborga olinishi lozim. Biroq ushbu belgilar o‘z-o‘zidan zo‘ravonlik sodir bo‘lganini isbotlamaydi. Ular bolaning holatini ehtiyotkorlik bilan o‘rganish zarurligini ko‘rsatuvchi ehtimoliy belgilar hisoblanadi.

Bulling odatda qasddan zarar yetkazuvchi, takrorlanadigan va tomonlar o‘rtasida kuchlar nomutanosibligi mavjud bo‘lgan xatti-harakatlarni anglatadi. Kuchlar nomutanosibligi jismoniy ustunlik, guruh bo‘lib harakat qilish, ijtimoiy mavqe, axborot yoki raqamli resurslardan foydalanish imkoniyati bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin [5].

2-jadval.

Oddiy nizo va bullingning farqlari

Baholash mezoni	Oddiy nizo	Bulling yoki tizimli tazyiq
Takrorlanish	Bir martalik yoki vaqti-vaqti bilan yuz berishi mumkin	Odatda takrorlanadi yoki davom etish xavfi yuqori bo‘ladi
Kuchlar munosabati	Tomonlar o‘z fikrini himoya qilish imkoniyatiga ega bo‘lishi mumkin	Bir tomon o‘zini himoya qilishda qiynalishi mumkin
Xatti-harakatning xususiyati	Kelishmovchilik, tushunmovchilik yoki qarama-qarshi fikr	Zarar yetkazishga qaratilgan tazyiq va ustunlikdan foydalanish
Jabrlangan bolaning holati	Muammoni muhokama qilish va hal etish imkoniyati mavjud bo‘lishi	Qo‘rquv, yakkalanish yoki yordam so‘rashdan cho‘chish kuzatilishi mumkin

	mumkin	
Yondashuv	Muloqot, kelishuv va nizoni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish	Xavfsizlikni ta’minlash, himoya, holatni tekshirish va takrorlanishning oldini olish

Ushbu farqlash amaliy jihatdan muhimdir. Har qanday kelishmovchilikni bulling deb baholash bolalar o‘rtasidagi tabiiy munosabatlarni noto‘g‘ri talqin qilishga olib kelishi mumkin. Aksincha, takroriy tazyiqni oddiy hazil yoki o‘quvchilar o‘rtasidagi odatiy nizo sifatida qabul qilish jabrlangan bolaning himoyasiz qolishiga sabab bo‘ladi.

Maktabdagi zo‘ravonlik bolalarning rivojlanishiga bir necha yo‘nalishda ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Birinchi navbatda, u bolaning o‘zini xavfsiz his qilishiga putur yetkazadi. Maktabda doimiy tazyiqni boshdan kechirayotgan o‘quvchi dars vaqtida ham navbatdagi haqorat yoki tajovuz haqida xavotirlanishi mumkin. Bu esa uning diqqatini jamlashi, topshiriqlarni bajarishi va o‘quv jarayonida faol qatnashishiga xalaqit berishi ehtimolini oshiradi.

Ikkinchidan, zo‘ravonlik bolaning ijtimoiy munosabatlariga ta’sir qiladi. Jabrlangan o‘quvchi tengdoshlariga ishonmay qo‘yishi, guruhli ishlardan chekinishi yoki yangi do‘stlar orttirishda qiynalishi mumkin. Ayrim bolalar muammoni yashirishga harakat qiladi, chunki ular yordam so‘rasa vaziyat yanada yomonlashishidan yoki boshqalar tomonidan masxara qilinishidan qo‘rqadi.

Uchinchidan, zo‘ravonlik ruhiy salomatlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Xavotir, tushkun kayfiyat, uyqu bilan bog‘liq qiyinchiliklar, o‘zini qadrlashning pasayishi va maktabga borishdan qo‘rqish shunday oqibatlar qatoriga kiradi. UNESCO maktabdagi zo‘ravonlik va bullingni bolalarning ruhiy salomatligi, ta’lim natijalari va kelajakdagi imkoniyatlariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan omillar sifatida qayd etadi [7].

To‘rtinchidan, muammoning o‘z vaqtida hal qilinmasligi zo‘ravonlikning davom etishiga yoki boshqa bolalarga ham tarqalishiga sharoit yaratishi mumkin. Zo‘ravonlik sodir etayotgan bola o‘z xatti-harakatlari uchun javobgarlikni anglamasa, tajovuzkor xulqni muammoni hal qilish vositasi sifatida qabul qilishda davom etishi mumkin.

Birinchi yo‘nalish — erta aniqlash va ehtiyojlarni baholash. Mutaxassis o‘quvchilarning ijtimoiy holati, tengdoshlari bilan munosabatlari va maktabdagi xavfsizlik hissiga ta’sir qiluvchi omillarni o‘rganishga ko‘maklashadi. Bunda o‘quvchilar, ota-onalar va pedagoglardan kelib tushgan ma’lumotlar, kuzatuvlar hamda murojaatlar tegishli tartibda tahlil qilinadi.

Ikkinchi yo‘nalish — jabrlangan bolani qo‘llab-quvvatlash. Zo‘ravonlikka uchragan bolaga ishonchli muloqot, hissiy qo‘llab-quvvatlash va xavfsizlik rejasini ishlab chiqishda yordam zarur. Mutaxassis bolaning gaplarini diqqat bilan tinglashi, uni ayblamasligi va yordam so‘ragani uchun salbiy oqibatlarga duch kelmasligini ta’minlashga ko‘maklashishi lozim.

Bola bilan suhbatda “Nega o‘zingni himoya qilmading?” yoki “Nima uchun oldin aytmading?” kabi ayblov ohangidagi savollar o‘rniga, “Sizga yordam berishimiz uchun nimalarni bilishimiz kerak?” yoki “Hozir o‘zingizni xavfsiz his qilishingiz uchun nima qilishimiz mumkin?” kabi qo‘llab-quvvatlovchi savollardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Uchinchi yo‘nalish — zo‘ravonlik sodir etgan bolalar bilan ishlash. Bunday holatlarda faqat jazolash bilan cheklanish o‘rniga, bolaning xatti-harakatlarini anglashiga, o‘z hissiyotlarini boshqarishiga, boshqalarning chegaralarini hurmat qilishiga va nizolarni zo‘ravonliksiz hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga e’tibor beriladi.

To‘rtinchi yo‘nalish — oilalar bilan ishlash. Ota-onalarga zo‘ravonlik belgilari, bolaga qanday munosabatda bo‘lish, uning murojaatini qanday tinglash va maktab bilan qanday hamkorlik qilish haqida tushuntirish beriladi. Ota-onalar bilan suhbatda ularni ayblash emas, balki muammoni hal etish uchun zarur hamkorlikni yo‘lga qo‘yish muhim.

Beshinchi yo‘nalish — maktab jamoasi bilan hamkorlik. Ijtimoiy ish mutaxassisi pedagoglar, maktab psixologi, rahbariyat va zarur hollarda boshqa tegishli xizmatlar bilan hamkorlik qiladi. Bu hamkorlik har bir mutaxassisning vakolatini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim.

Oltinchi yo‘nalish — kuzatuv va natijalarni baholash. Zo‘ravonlik holatiga munosabat bildirilgandan keyin ham vaziyatni kuzatish zarur. Hodisaning takrorlanishi, bolaning o‘zini xavfsiz his qilishi, darslarda ishtiroki va tengdoshlari bilan munosabatlaridagi o‘zgarishlar yordamning samaradorligini baholashga xizmat qiladi.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti, UNESCO va UNICEF tomonidan tayyorlangan maktabda zo‘ravonlikning oldini olish bo‘yicha qo‘llanmada profilaktik faoliyatni maktabning kundalik faoliyati va ota-onalar hamda mahalliy hamjamiyat bilan aloqalariga integratsiya qilish muhimligi ta’kidlangan [9, 11, 12].

3-jadval

Maktabdagi zo‘ravonlikning oldini olishda hamkorlik subyektlarining vazifalari

Hamkorlik subyekti	Asosiy vazifalari
Maktab rahbariyati	Xavfsizlik qoidalarini belgilash, murojaatlarni ko‘rib chiqish tartibini tashkil etish, mas’ul xodimlarni belgilash
Ijtimoiy ish mutaxassisi	Ijtimoiy ehtiyojlarni baholash, bolalarni qo‘llab-quvvatlash, oilalar bilan ishlash va tegishli xizmatlarga yo‘naltirish
Maktab psixologi	Bolalarning ruhiy holatini kasbiy vakolati doirasida baholash, maslahat va psixologik yordam ko‘rsatish
Sinf rahbari va pedagoglar	Kundalik muhitni kuzatish, xavfsiz muloqotni qo‘llab-quvvatlash, aniqlangan holatlar haqida belgilangan tartibda xabar berish
Ota-onalar	Bolaning holatidagi o‘zgarishlarga e’tibor berish, maktab bilan hamkorlik qilish, zo‘ravonliksiz tarbiya usullaridan foydalanish
Mahalla va tegishli ijtimoiy xizmatlar	Zaruratga qarab oilani qo‘llab-quvvatlash, himoya va ijtimoiy yordam xizmatlariga yo‘naltirish
Huquqni muhofaza qiluvchi va bolalarni himoya qilishga vakolatli organlar	Vakolatlari doirasida xavfli yoki huquqbuzarlik alomatlari mavjud holatlarga qonuniy munosabat bildirish

Mazkur hamkorlikda vazifalarni aniq taqsimlash muhim. Masalan, o‘quvchida zo‘ravonlikka uchraganlik belgilari aniqlansa, sinf rahbari ma’lumotni belgilangan tartibda mas’ul shaxsga yetkazishi, ijtimoiy ish mutaxassisi bolaning ijtimoiy ehtiyojlarini

baholashga ko‘maklashishi, maktab psixologi esa zarur psixologik yordamni o‘z vakolati doirasida ko‘rsatishi mumkin.

Agar bolaning hayoti yoki sog‘lig‘iga jiddiy xavf mavjud bo‘lsa, maktab ichidagi maslahatlashuv bilan cheklanib qolmasdan, tegishli himoya xizmatlariga belgilangan tartibda murojaat qilish zarur.

Hamkorlikning samaradorligi barcha ma’lumotlarni barcha ishtirokchilarga tarqatish bilan emas, balki har bir mutaxassisga o‘z vazifasini bajarishi uchun zarur bo‘lgan ma’lumotni tegishli tartibda taqdim etish bilan belgilanadi.

Tahlil natijalari maktabdagi zo‘ravonlikka qarshi samarali faoliyat faqat hodisa sodir bo‘lgandan keyin chora ko‘rish bilan cheklanmasligi kerakligini ko‘rsatadi. Profilaktika maktabdagi munosabatlar madaniyatini shakllantirish, bolalarning o‘zaro hurmatini rivojlantirish, xavfsiz murojaat mexanizmlarini yaratish va muammolarni erta aniqlashni o‘z ichiga olishi lozim.

Ijtimoiy ishning o‘ziga xosligi shundaki, u bolaning muammosini faqat individual xulq-atvor bilan izohlamaydi. Aksincha, bola yashayotgan oilaviy muhit, tengdoshlari bilan munosabatlar, maktabdagi sharoit va mavjud ijtimoiy yordam imkoniyatlarini birgalikda o‘rganadi. Bu esa zo‘ravonlikning sabablarini chuqurroq tushunish va uzoq muddatli yechimlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Masalan, maktabda muntazam ravishda boshqa o‘quvchilarni haqorat qilayotgan bola bilan ishlashda faqat intizomiy jazo qo‘llash uning xulq-atvorini o‘zgartirish uchun yetarli bo‘lmasligi mumkin. Bolaga o‘z hissiyotlarini boshqarish, nizolarni hal qilish va boshqalarning huquqlarini hurmat qilish ko‘nikmalarini o‘rgatish bilan birga, uning xatti-harakatlariga ta’sir ko‘rsatayotgan omillarni ham baholash zarur.

Biroq bunday yondashuv zo‘ravonlik uchun javobgarlikni inkor etmaydi. Aksincha, u bolaning xatti-harakatlari oqibatlarini tushunishi va kelajakda zarar yetkazuvchi xatti-harakatlarni takrorlamasligi uchun sharoit yaratishga qaratiladi.

Ijtimoiy ish amaliyotida muhim masalalardan biri — jabrlangan bolaning manfaatlarini himoya qilish bilan zo‘ravonlik sodir etgan bola bilan ishlash o‘rtasidagi muvozanatni saqlashdir.

Ba’zan maktabdagi muammoni tezda hal qilish maqsadida bolalarni yuzlashtirish, bir-biridan uzr so‘ratish yoki majburiy yarashtirish usullaridan foydalaniladi. Ammo bunday choralar har doim ham xavfsiz yoki samarali bo‘lavermaydi. Agar bir bola ikkinchisidan qo‘rqsa yoki ular o‘rtasida kuchlar nomutanosibligi mavjud bo‘lsa, majburiy yuzlashtirish jabrlanuvchining bosimni yana his qilishiga olib kelishi mumkin.

Maktabdagi zo‘ravonlikning oldini olishda ota-onalarning ishtiroki muhim. Biroq hamkorlik faqat muammo yuzaga kelgandan keyin ota-onani maktabga chaqirish bilan cheklanmasligi kerak. Muntazam muloqot, tarbiyaviy masalalarni birgalikda muhokama qilish va bolalarning ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tadbirlar ham muhim o‘rin tutadi.

Ota-onalar uchun tashkil etiladigan uchrashuvlarda bolalar o‘rtasidagi oddiy nizo va tizimli tazyiqning farqi, zo‘ravonlik belgilarini aniqlash, bolani ayblamasdan tinglash va muammo yuzaga kelganda kimga murojaat qilish masalalari tushuntirilishi mumkin.

Maktab tomonidan esa ota-onalarga aniq va tushunarli murojaat tartibi taqdim etilishi, har bir holat bo‘yicha qanday choralar ko‘rilishi haqida tegishli doirada ma’lumot berilishi maqsadga muvofiq. Bu ishonchni oshiradi va muammolarni yashirish ehtimolini kamaytirishi mumkin.

Xulosa.

Maktab muhitida bolalar o‘rtasidagi zo‘ravonlik va tazyiq ularning ruhiy farovonligi, ta’lim olishi, huquqlari va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu muammoning oldini olishda ijtimoiy ishning tizimli va bolaga yo‘naltirilgan yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Zo‘ravonlikning jismoniy, ruhiy, og‘zaki va raqamli shakllarini erta aniqlash, jabrlangan bolalarni qo‘llab-quvvatlash hamda tajovuzkor xulq-atvorni tuzatish profilaktikaning asosiy yo‘nalishlaridir. Samarali natijalarga erishish uchun maktab rahbariyati, pedagoglar, psixologlar, ota-onalar va tegishli mutaxassislar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Shuningdek, o‘quvchilarda o‘zaro hurmat, empatiya va nizolarni tinch hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish lozim. Maktabda xavfsiz murojaat kanallarini yaratish, maxfiylikni ta’minlash va profilaktik tadbirlar samaradorligini muntazam baholash har bir bolaning himoyalangan, qadrlangan va qo‘llab-quvvatlangan muhitda ta’lim olishini ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi. (2008, 7-yanvar). Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida (O‘RQ-139-son Qonun). LexUZ. https://www.lex.uz/uz/acts/-1297315

2. O‘zbekiston Respublikasi. (2023, 30-aprel). O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahrir). LexUZ. https://lex.uz/mact/-6445145

3. O‘zbekiston Respublikasi. (2024, 14-noyabr). Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida (O‘RQ-996-son Qonun). LexUZ. https://lex.uz/uz/acts/-7219502

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2025, 14-iyul). Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlarini aniqlash, zo‘ravonlik xavfi darajasini baholash, himoya qilish rejasini ishlab chiqish hamda uni amalga oshirish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida (440-son qaror). LexUZ. https://lex.uz/

1.5. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. (1989). Convention on the Rights of the Child [Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya]. United Nations. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

2.6. Olweus, D. (1993). Bullying at School: What We Know and What We Can Do. Blackwell Publishing.

3.7. UNESCO. (2019). Behind the Numbers: Ending School Violence and Bullying. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483

4.8. UNESCO. (2026). Safe Learning Environments: Preventing and Addressing Violence in and Around School. https://www.unesco.org/en/health-education/safe-learning-environments

5.9. UNICEF. (2014). Hidden in Plain Sight: A Statistical Analysis of Violence Against Children. United Nations Children’s Fund. https://data.unicef.org/resources/hidden-in-plain-sight-a-statistical-analysis-of-violence-against-children/

6.10. UNICEF, UNESCO, & World Health Organization. (2019). School-Based Violence Prevention: A Practical Handbook. World Health Organization. https://www.who.int/publications-detail-redirect/school-based-violence-prevention-a-practical-handbook

7.11 World Health Organization. (2016). INSPIRE: Seven Strategies for Ending Violence Against Children. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789241565356

8.12 World Health Organization. (2021). WHO Guideline on School Health Services. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789240029392

9.13 World Health Organization. (2026). Violence Against Children. https://www.who.int/health-topics/violence-against-children